

Orta Doğu Güvenlik Mimarisinde Yaşanan Değişimin İsrail Siyasetine Etkileri

*Necmettin ACAR**

Öz

İsrail, 2020 sonrası dönemde içeride Filistinlilere karşı artan baskı, dışarıda ise komşu Arap devletlerine karşı yoğunlaşan saldırgan bir politikaya yönelmiştir. İsrail iç ve dış politikasında yaşanan bu değişim önemli ölçüde 2000 sonrası dönemde Orta Doğu güvenlik mimarisinin yaşadığı dönüşümün bir sonucudur. 2003 yılındaki ABD işgali ile başlayıp 2010 yılındaki Arap Baharı ile devam eden süreç Irak, Mısır ve Suriye gibi bölgesel aktörlerin zayıflayarak bölgesel siyasetteki ağırlıklarını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Arap Baharı sürecinde Filistin meselesine kitlesel destek ve kamuoyu ilgisi uyandıran Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflaması da Arap kamuoyu nezdinde Filistin meselesine olan ilgide bir azalma ortaya çıkarmıştır. Irak, Suriye ve Mısır gibi güçlü bölgesel aktörlerin zayıfladığı, Reformcu İslamcılık düşüncesinin itibar kaybettiği bir dönemde ekonomik olarak güçlü olsalar da askeri açıdan zayıf olan Körfez ülkelerinin Filistin meselesinde liderliğe soyunmaları İsrail'in elini güçlendirmiştir. Bölgede İsrail'i sınırlama/dengeleme kabiliyetine sahip aktörlerin pozisyonlarında yaşanan zayıflama İsrail'i iddialı ve revizyonist politikalar konusunda cesaretlendirmiştir.

Anahtar kelimeler: Filistin meselesi, Orta Doğu güvenlik mimarisi, İsrail, ABD dış politikası.

The Effects of the Change in the Middle East Security Architecture on Israeli Politics

Abstract

In the post-2020 period, Israel has pursued a policy of increasing repression against the Palestinians domestically and an intensified aggressive policy against neighboring Arab states externally. This change in Israeli domestic and foreign policy is largely a result of the radical transformation of the Middle East security architecture in the post-2000 period. Beginning with the 2003 US invasion and continuing with the Arab Spring in 2010, regional actors such as Iraq, Egypt and Syria have weakened and lost their weight in regional politics. The weakening of Reformist Islamism, which aroused mass support and public interest in the Palestinian issue during the Arab Spring, also led to a decline in the Arab public's interest in the Palestinian issue. At a time when strong regional actors such as Iraq, Syria and Egypt were weakening and the idea of Reformist Islamism was losing prestige, the Gulf countries, which are economically strong but militarily weak, assumed leadership in the Palestinian issue, which strengthened Israel's hand. The weakening of the positions of the actors capable of limiting/balancing Israel in the region has encouraged Israel to adopt assertive and revisionist policies.

Keywords: Palestine question, Middle East security architecture, Israel, US foreign policy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü, necmettinacar@artuklu.edu.tr, 0000-0002-6130-5145.

Giriş

2010 yılı sonlarında başlayarak tüm Orta Doğu bölgesini saran ve daha sonra Arap Baharı olarak isimlendirilen sokak hareketlerinin başladığı dönemlerde nispeten istikrarlı kalmayı başaran Filistin coğrafyası, 2020’li yıllara doğru ciddi bir istikrarsızlık sürecine girmiştir. Bu dönemde Filistin coğrafyasında istikrarsızlığa yol açan en temel gelişme hiç şüphesiz İsrail’in iç politikada daha baskıcı, dış politikada daha iddialı ve revizyonist bir politikaya yönelmiş olmasıdır. Son dönemde İsrail iç ve dış politikasında ortaya çıkan bu değişimi yansıtan beş kritik gelişme meydana gelmiştir.

İlk olarak; 2018 yılında kabul edilen Yahudi Ulus Devlet Yasası İsrail iç siyasetinde önemli bir dönüşüme yol açmıştır. Filistinlileri meşru siyasal bir topluluk olarak tanımayan, egemenliği sadece Yahudilere veren, vatandaş olmayan Yahudileri ve yerleşimcileri Filistinlilere karşı kayıran, İsrail’e yerleşmeye karar veren tüm Yahudilere İsrail vatandaşlığı imkânı sağlayan bu Yasa ile İsrail’de yaşayan Filistinlilerin Arap ve Filistinli olma halleri kamusal alanda sınırlandırılarak sivil ve siyasi haklarını önemli ölçüde kısıtlamıştır (Çakmak, 2019: 88-93; Çinkara, 2020: 198-200).

İkinci olarak; 2020 sonrası dönemde İsrail güvenlik güçlerinin Filistinlilere karşı uyguladığı sistematik şiddetin oranı geçmişte benzeri görülmeyen ölçüde artmıştır. Aslen Filistinlilere yönelik şiddet İsrail siyasetine gömülüdür. Ancak İsrail siyasetindeki bu “gömülü şiddet” 2020’li yılların başlarından itibaren artmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler’in (BM) İsrail askerlerinin sistematik olarak öldürdüğü Filistinlilerin istatistiğini tutmaya başladığı 2005 yılı sonrası dönem göz önüne alındığında, 2022 yılının Filistinliler için en ölümcül yıl olduğu görülmektedir. 2005 sonrası dönemde yıllık ortalama 55 Filistinli İsrail askerleri tarafından vurularak öldürülürken 2022 yılında bu rakam 146’ya çıkmıştır (Berger, 2022). İsrail askerlerinin orantısız saldırganlığı 2023 yılında da artarak devam etmiş, yılın ilk beş ayında İsrail ordusunun açtığı ateş sonucu öldürülen Filistinlilerin sayısı 163’e yükselmiştir. Öldürülenlerin 27’si ise çocuktur.¹ Ayrıca Bu dönemde Filistinlilere yönelik sistematik şiddet sadece İsrail askerleri tarafından icra edilmemiş Yahudi yerleşimcilerin de Filistin kasabalarına karşı saldırıları benzeri görülmemiş derecede artmıştır. 2023 başlarından itibaren Filistin kasabalarına yönelik patlayan yerleşimci şiddeti sonucu Filistinlilere ait çok sayıda ev, işyeri, araç ve tarla Yahudi yerleşimciler tarafından ateşe verilmiştir (Masarwa, 2023).

Üçüncü olarak; Filistinliler lehine bile olsa zaman zaman nispeten objektif kararlar verebilen (Rosenberg, 2023) İsrail Yüksek Mahkemesi’nin yapısını değiştirmeye yönelik girişimler İsrail iç siyasetinde köklü bir dönüşüme yol açabilecek bir gelişmedir. Binyamin Netenyahu hükümetinin 2023 yılı başlarında İsrail Parlamentosu gündemine getirdiği yasa taslağı Mahkemenin üye sayısını dokuzdan on bire çıkarılmasını ve yedi üyenin parlamento tarafından seçilmesini düzenlemektedir. İsrail parlamentosundaki aşırı sağcı çoğunluk göz önüne alındığında, yasanın çıkması İsrail’de

¹ Batı Şeria ve Doğu Kudüs’te toplam 129 ve Gazze Şeridi’nde 34 ölüm kaydedildi. Aynı dönemde 34 İsraili Filistinliler tarafından öldürmüştür.

yaşayan Filistinlilerin hukuki pozisyonlarında önemli bir zayıflamaya yol açacaktır (Oxford Analytica, 2023).

Dördüncü olarak; İsrail'in Batı Şeria'da genişleyen yerleşim politikası (Anadolu Ajansı, 2023) ve Netanyahu hükümetinin Oslo Anlaşması'nın ortaya koyduğu ilkelere aykırı olarak Batı Şeria'nın yaklaşık 1/3'ünü teşkil eden Ürdün Vadisi'ni ilhak etme ve Ürdün Vadisi'ndeki Filistin varlığını sonlandırma planları (Omar, Slimia vd. 2021) İsrail iç ve dış politikasında önemli bir dönüşümü simgelemektedir. ABD'nin destek verdiği ilhak planları Ürdün yönetiminde de ciddi bir rahatsızlığa yol açmıştır. Ürdün Kralı II. Abdullah, 15 Mayıs 2020'de Der Spiegel'e verdiği mülakatta; "İsrail,... Batı Şeria'yı gerçekten ilhak ederse, bu Ürdün Haşimi Krallığı ile büyük bir çatışmaya yol açar" şeklinde konuşmuştur (Koelbl ve Popp, 2020).

Son olarak; İsrail iç ve dış politikasında önemli bir dönüşüme yol açan tüm bu gelişmelere ilaveten İsrail'in son dönemde Suriye ve Lübnan gibi komşu Arap devletlerine yönelik saldırgan ve revizyonist politikasında önemli bir artış ortaya çıkmıştır. İsrail kurulduğu 1948 yılından itibaren sık sık Lübnan, Suriye, Ürdün ve Mısır gibi komşu Arap devletlere saldırılar düzenlemiş ve zaman zaman bu ülkelerin topraklarını işgal ederek kendi topraklarına katmıştır. İsrail, Ürdün ve Mısır'la imzaladığı barış anlaşmaları sonrası bu ülkelere karşı saldırgan politikasını değiştirmiştir. Ancak Lübnan ve Suriye'ye yönelik İsrail'in saldırgan politikası devam etmektedir. 2013 yılından itibaren İsrail'in Lübnan ve Suriye topraklarına yönelik saldırganlığında belirgin bir artış ortaya çıkmaya başlamış, İsrail ordusu on yıl boyunca Suriye'ye yönelik çok sayıda saldırı gerçekleştirmiştir (Bijian, 2021: 94-98). Özellikle 2023 yılı başlarından itibaren Suriye'ye yönelik hem İran bağlantılı kişileri hem de altyapıyı hedef alan saldırıların yoğunlaşması bölgedeki tansiyonu tırmandırmaktadır (AP News, 2023). İsrail saldırılarından zaman zaman Lübnan da nasibini almaktadır. Nitekim 2023 yılı Nisan ayında İsrail ordusunun Lübnan'a düzenlediği saldırılar, 2006'daki Hizbullah-İsrail savaşından beri yaşanan en ciddi saldırılar olarak kayda geçmiştir (Kingsley ve Bergman, 2023). Patlamaya hazır sınır boylarından biri olan İsrail-Lübnan sınırındaki gerilimin kontrolden çıkarak hızla kanlı bir çatışmaya dönüşebileceğine yönelik kaygılar artmaya başlamıştır (BBC 2023). Her iki ülkeye yönelik İsrail'in artan saldırgan eğilimlerinin başka bir sebebi de Lübnan'daki siyasi kriz ve Suriye'deki iç savaş sebebiyle oluşan iktidar boşluğudur.

Bu çalışmanın amacı Arap Baharı sürecinde Orta Doğu bölge güvenlik mimarisinin yaşadığı köklü değişimin İsrail'in son dönemde iç politikada Filistinlilere, dış politikada ise Lübnan ve Suriye gibi komşu Arap devletlerine yönelik politikasını nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu çalışma, İsrail'in, son dönemde iç politikada Filistinlilere karşı daha baskıcı, dış politikada ise komşu Arap devletlerine karşı daha iddialı ve revizyonist bir politikaya yöneldiğini, İsrail'de yaşanan bu politika değişiminin en önemli gerekçelerinden birinin ise son dönemde bölge güvenlik mimarisinin yaşadığı köklü değişim olduğunu iddia edecektir. İçerik analizi yönteminin kullanılacağı bu çalışmanın, Orta Doğu güvenlik mimarisinde son dönemde yaşanan değişimin İsrail'in iç ve dış politikasında yol açtığı

etkinin anlaşılmasına katkı sunması hedeflenmektedir. ABD, Çin ve Rusya gibi küresel aktörlerin bölgeye dönük değişen politikalarının bölge güvenlik mimarisinde yol açtığı değişim gibi uluslararası faktörler bu çalışmada dikkate alınmayacaktır.

Çalışma üç bölümden oluşacaktır. İlk olarak; meselenin anlaşılmasına bir katkı sağlamak için klasik realist teorik yaklaşıma değinilecektir. İkinci olarak; bölge güvenlik mimarisinin son dönemde yaşadığı dönüşümlere ve bu dönüşümlerin sebeplerine değinilecektir. Son olarak ise bölge güvenlik mimarisinin yaşadığı değişimin İsrail'in son dönemde iç politikada Filistinlilere ve dış politikada ise komşu Arap devletlerine yönelik politikasını nasıl etkilediği analiz edilecektir.

Bölge Güvenlik Mimarisinde Yaşanan Değişimin İsrail İç ve Dış Politikasına Etkilerine Kuramsal Yaklaşım

“Güvenlik Mimarisi” son dönemde uluslararası ilişkilerde güvenlik politikalarına dair çalışmalarda popüler bir kavram olarak ön plana çıkmaya başladı. Güvenlik mimarisi kavramını teorik olarak açıklayan kapsamlı bir çalışmanın henüz ortaya çıkmamış olması, kavram üzerinde teorik düzeyde bir fikir birliğini zorlaştırmaktadır. Kavramı Tow ve Taylor (Tow and Taylor, 2010: 96); sınırları coğrafi olarak tanımlanmış bir bölge için, o bölgenin politik kaygılarının çözümünü kolaylaştıran ve güvenliğe dair hedeflerine ulaştıran, tutarlı ve kapsamlı bir güvenlik yapılanması olarak tanımlamıştır. Orta Doğu güvenlik mimarisi bölgesel aktörler arasındaki güç ve kapasite dağılımı ve küresel aktörlerin bölgeye dönük ilgisi arasında kurulan bağlantı sayesinde teşekkül etmiştir. Bölgesel düzlemde Mısır, İran, Türkiye, İsrail, Irak ve Suudi Arabistan arasındaki kapasite, güç dağılımı ve ilişki düzeyi, küresel düzlemde ise ABD, Çin ve Rusya gibi küresel aktörlerin bölgeye dönük politikaları bölge güvenlik mimarisinin önemli bir belirleyicidir. Bölge güvenlik mimarisinde yaşanan değişimin boyutu, sayılan bölgesel ve küresel faktörlerde yaşanacak değişimin boyutuyla doğrudan ilintilidir.

Klasik realist teori geleneği İsrail iç ve dış politikasının anlamlandırılması ve analiz edilmesi açısından oldukça faydalı bir çerçeve sunmaktadır. Devletler arasındaki güç mücadelelerinin nihayetinde küresel siyasette çatışmalı bir ilişki setine yol açacağını savunan realizm, bu çatışmaları insan doğasına, iç siyasal faktörlere ve uluslararası sistemin yapısına bağlamaktadır (Çınkara, 2023a: 554). Kurulduğu 1948 yılından itibaren hem içerideki Filistinlilerle hem de komşu Arap devletlerle İsrail arasında çıkan çok sayıda kriz ve bu krizlerin sonuçlarının askeri kabiliyet tarafından tayini İsrail siyasetinin anlaşılmasında klasik realizmin öncelediği askeri güç ve kabiliyetin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır.

1917 yılında ilan edilen Balfor Deklarasyonu ile fiili işgal süreci başlayan Filistin topraklarına yönelik işgalin son bulması ve Filistinlilere yönelik uygulanan hak ihlallerinin ortadan kalkması için bölge genelinde İsrail karşıtı aktörlerin İsrail'i dengeleyebilecek hatta İsrail'den daha üstün bir askeri kapasiteye kavuşması gerektiği uzun yıllardır tartışılan bir yaklaşımdır. Irak, Suriye ve Mısır gibi İsrail karşıtı bloğa uzun yıllar liderlik eden ülkeler İsrail'i askeri sahada dengeleyecek bir askeri kapasite elde etmek için mücadele etmişlerdir (Cleveland, 2008: 343-50). Klasik realist bir teorik çerçeveye

yaslanan bu yaklaşım sadece Orta Doğu bölgesindeki aktörler tarafından kabul edilmemekte küresel ölçekte de kabul görmektedir. Nitekim ABD'nin Orta Doğu bölgesine yaptığı silah satışlarında temel aldığı, “hiçbir bölgesel aktörün askeri kapasite bakımından İsrail'i geçmemesi hatta İsrail'e denk olmaması” ilkesi ABD'nin de bölgedeki sorunları klasik realist perspektiften yorumladığını göstermektedir (Bar-Siman-Tov, 1998:238; Gutfeld, 2018: 14). ABD'nin bu politikası İsrail'in yanında savaşa girmek istememesinden ve bölgedeki İsrail karşıtı rejimlerin İsrail'in askeri gücü karşısında daha ılımlı bir politikaya yöneleceği varsayımından kaynaklanmaktadır (Bar-Siman-Tov, 1998: 234). Benzer şekilde İsrail'in bizzat kendisi de bölgede askeri bir tehditle karşı karşıya kaldığında ya da bir aktör tarafından askeri güçle dengelendiğinde daha ılımlı bir politikaya yönelmektedir. İsrail siyasi elitlerinin çok az bir kısmının ekonomik veya sosyal refaha dair kaygıların güvenlik kaygılarına feda edilmesi gerektiği fikrine itiraz ediyor olması da (Cohen, 1994) İsraili karar vericilerin klasik realist kabullerden hareket ettiğini doğrulamaktadır. Dolayısıyla İsrail'in hem Filistinlilere hem de komşu Arap devletlerine karşı sürdürdüğü siyasetin anlaşılmasında bölgesel güç denkleminin klasik realist teorik perspektiften analiz edilmesi önemli katkı sunacaktır.

Realist teorik gelenek anarşik uluslararası sistem içerisinde devleti ana aktör, ulusal çıkarları ise devletin temel amacı olarak tanımlar. Realistlere göre devletler kendi başlarının çaresine bakmak (self help) ve bekalarını sağlamak amacıyla sürekli olarak güç arayışı içerisindeyler (Yirmibeşoğlu ve Dinçer, 2018: 115). Kendi içerisinde klasik, yapısal ve neo-klasik olmak üzere üçe ayrılrsa da tüm bu realist geleneklerin üzerinde uzlaştığı beş temel kabulü bulunmaktadır. İlk olarak, uluslararası ilişkilerin tabiatı daima rekabet ve mücadeledir. İkinci olarak, uluslararası ilişkilerin cereyan ettiği alanın temel vasfı anarşidir. Anarşi kararları devletleri bağlayan merkezi bir otoritenin mevcut olmamasıdır. Üçüncü olarak, uluslararası ilişkilerin temel aktörü devletlerdir. Dördüncü olarak, uluslararası ilişkilerin temel aktörü olan devletler için öncelikli amaç anarşik bir uluslararası ortamda hayatta kalmak yani bekadır. Son olarak, devletlerin bu öncelikli amaçlarına ulaşmak için kullanacakları başlıca araç güçtür (Ersoy, 2014:160-65). İtalyan tarihçi ve diplomat Nikko Makhiavelli, İngiliz filozof Thomas Hobbes, İngiliz tarihçi ve diplomat Edvard H. Carr ve Hans J. Morgenthau, kökleri MÖ beşinci yüzyılda yaşayan Thucydides'e kadar götürülebilen ve uluslararası ilişkilerin en eski teorik yaklaşımı olan realist teori geleneğindeki en önemli klasik düşünürlerdir (Ersoy, 2014:166).

Klasik realist geleneğin ilk ve en önemli ismi olarak kabul edilen Thucydides'in, Ploenez Savaşları Tarihi isimli kitabında “güçlüler güçleriyle istediklerini yaparlar; zayıflar katlanmak zorunda oldukları şeye katlanırlar” şeklindeki meşhur ifadesi, klasik realistlerin, devletlerin uluslararası siyasetteki temel hedeflerini anlamaya yönelik çalışmalarında sıklıkla kullandığı bir yaklaşımdır (Özlük, 2017: 223). Thucydides'e göre zayıfın güçlüye tabi olması uluslararası ilişkilerin genel bir kuralıdır (Thucydides, 2015: 33), güç ve kapasite savaşın sonucunu belirleyen temel etmendir (Balcı, 2014: 121).

16. yüzyılda Floransa’da memur ve diplomat olarak görev yapan, Floransa’nın düşmesi sonrası görevini kaybeden Nicco Machiavelli Prens isimli eserinde dile getirdiği görüşleriyle klasik realizmin öncü isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Machiavelli yöneticilerin devletin bekası için hukuk ile hareket etmesi gerektiğini, eğer hukukla hareket ederek devletin bekasını sağlamak mümkün değilse yöneticinin güce başvurması gerektiğini savunur. Ona göre devletin bekası için yöneticiler genel ahlak ve hukuka aykırı hareket etmeleri gerekiyorsa böyle yapmalıdırlar (Ersoy, 2014, 167-68).

Doğa durumu yaklaşımıyla klasik realist geleneğin diğer bir öncü ismi kabul edilen Hobbes’e göre ise herkesin herkesle savaş halinde olduğu anarşik bir uluslararası ortamda devletin bekası ancak askeri güçle sağlanabilir. Anarşik uluslararası ortamı herkesin herkese karşı olduğu, daima korku, şiddet ve ölüm tehlikesinin hâkim olduğu “doğa durumu” olarak tanımlayan Thomas Hobbes devletlerin kendi güvenliklerinden öncelikli olarak sorumlu olduklarını (self-help) savunmuştur (Hobbes, 1998:107).

Klasik realist geleneğin 20. yüzyılda yaşamış en önemli iki isim E. H. Carr ile H. Morgenthau’dur. I. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası güvenliğin idealist ilkelere göre sağlanabileceği düşüncesine sert eleştiriler getiren Carr, yazdığı Yirmi Yılın Krizi 1919-1939 isimli kitapta güç siyasetinin gereklerini göz ardı eden “ütopyacı” düşüncüyü II. Dünya Savaşı’nın çıkışını önleyememekle suçlamıştır (Carr, 1946; 22-94). Morgenthau ise klasik realizmin en meşhur temsilcisi olarak kabul edilir. Morgenthau; siyasetin kökenlerinin insan doğasında olduğunu, siyasi realizmin ana işaret levhasının güç açısından tanımlanan çıkar olduğunu, çıkar kavramının evrensel geçerliliğe sahip nesnel bir kategori olduğunu, evrensel etik ilkelerin devletlerin eylemlerine oldukları gibi uygulanmasının, herhangi bir ulusun ahlaki ilkelerin evreni yöneten ahlaki ilkeler seviyesine yükseltilmesini mümkün olmadığını, siyasal alanın iktisat ve hukuktan özerk bir bilimsel disiplin olduğunu savunur (Morgenthau, 1962; 4-12).

Bir devletin uluslararası sistemdeki diğer devletlerle güvenlik ilişkisi olarak tanımlanan “yüksek siyaset”in (high politics) toplumsal baskılardan ve iç ekonomik ilişkilerden oluşan “düşük siyaset”ten (low politics) farklı olduğu kabulünden hareket eden klasik realist yaklaşım yüksek politikayı yani askeri gücü öncelemektedir (Barnett, 1990: 531). Dolayısıyla devletin öncelikli amacı ulusal bekayı sağlamak için askeri gücü artırmaktır (Ersoy, 2014: 168; Jack, 2013: 55-57). Benjamin Miller, sorduğu ve kendisi cevapladığı beş soruyla klasik realizmin güvenlik yaklaşımının en net çerçevesini çizmiştir. Miller’e göre; devletin güvenliğine yönelik tehdidin kaynağı başka bir devlettir, tehdidin yöneldiği değer devletin bekasıdır, tehdidin niteliği askeri olmasıdır, tehdidi dengelemekte sorumluluk devlete aittir ve tehdit sadece askeri güçle dengelenebilir (Miller, 2001: 28-32). Gücü uluslararası siyasetin geçer akçesi olarak kabul eden klasik realistler, askeri güç skalasında zayıflayan aktörlerin çıkarlarını koruyamayacaklarını iddia etmişlerdir.

Orta Doğu Bölgesi Güvenlik Mimarisinin Değişimi

2000 sonrası dönemde Orta Doğu bölgesinde; Irak, Mısır ve Suriye gibi bölgenin önemli aktörlerinin zayıflayarak bölgesel güç denkleminde çekilmesi, Filistin meselesine kitlesel destek ve yüksek kamuoyu duyarlılığı sağlayan “Reformcu İslamcılık”² düşüncesinin zayıflayarak “Statükocu İslamcılık” düşüncesinin güçlenmesi ve Suudi Arabistan ve BAE gibi aktörlerin pro-aktif bir dış politikaya yönelmeleri gibi üç önemli gelişme yaşanmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler Orta Doğu bölgesi güvenlik mimarisinde değişimi destekleyerek bölgenin ağırlık merkezinin Dubai-Riyad eksenine doğru kaymasına yol açmıştır. Her ne kadar BAE ve Suudi yöneticiler arasında bölgesel ve küresel meselelere dair birtakım fikir ayrılıkları olsa da (Acar, 2021; Cafiero 2023) her iki ülke son dönemde Orta Doğu siyasetinde merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir.

İlk olarak; Irak, Suriye ve Mısır tarih boyunca demografik, askeri, kültürel ve entelektüel açıdan Orta Doğu bölgesinin merkezinde yer almıştır. Her üç ülke de kalabalık ve gelişmeye müsait insan kaynağına ve giderek daha da artan eğitilmiş ve kabiliyetli bir nüfusa sahiptir. Her üç ülke de hem İslam öncesi dönemde hem de İslami dönemde bölgede liderlik rolü oynamış ve engin bir askeri tecrübeye sahiptirler (Gause, 2011: 175-76). Yakın dönem Orta Doğu siyasetinde de bu ülkeler önemli roller oynamışlardır. Sosyalist Arap Milliyetçiliği/Baas ideolojisi üzerinden bölgede liderlik iddiasında bulunan bu ülkelerden Mısır ve Suriye, İsrail’e karşı yapılan savaşlarda hep ön cephede yer almış ve 1948, 1956, 1967, 1973 gibi tarihlerde gerçekleşen Arap-İsrail savaşlarında büyük bedeller ödemiştir (Çavuşoğlu, 2022: 19-26; Çınkara, 2023b: 65-68; Kemiksiz, 2018: 132-35). Özellikle Suriye ve Mısır açısından bakıldığında bu iki ülkenin ana ulusal düşmanı İsrail’dir (Kareem, 2011: 71; Kemiksiz, 2018: 137-39). Her üç ülke de bağımsızlıklarını kazanmalarının müteakip dönemde uzun yıllar askeri/endüstriyel kapasitelerine büyük yatırımlar³ yaparak bölgede İsrail’i askeri açıdan dengeleyebilecek kabiliyetler elde etmeye çalışmıştır.

2000 sonrası dönemde yaşanan gelişmeler Irak, Suriye ve Mısır’ın zayıflayarak bölgesel güç denkleminde çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Bölge güvenlik mimarisinde yaşanan değişimin ilki 2003 yılında Irak’ın ABD tarafından işgaliyle başlamıştır. İşgali takip eden süreçte Irak’ın içine düştüğü istikrarsızlık ülkenin içe kapanarak bölgesel meselelerden uzaklaşmasına yol açmıştır (Acar 2018: 155). 2010’lu yıllarda ABD’nin çekilmesiyle İran nüfuzuna düşen ülke Şii-Sünni çatışması üzerinden İran ve Suudi Arabistan arasında yaşanan vekâlet savaşlarının alanına dönüşmüştür. 2010’lu yıllarda

² Bu çalışmada Humeyni çizgisine yakın olup silahlı direniş ve devrimi savunan İslamcı ideoloji “Revizyonist İslamcılık”, Suudi politik sistemini meşrulaştıran, yöneticilere mutlak itaat doktrini savunarak muhalefet etmeyi yasaklayan ve değişime karşı duran Selefi ideolojisi “Statükocu İslamcılık”, silahlı eylem ve devrimciliğe mesafeli durarak değişimi savunan Müslüman Kardeşler ideolojisi de “Reformcu İslamcılık” olarak kategorize edilmiştir.

³ İsrail karşısında askeri sahada üstünlük sağlamak isteyen Mısır yönetiminin ilk girişimi 1955 yılında imzaladığı Çek-Mısır silah anlaşmasıdır. Anlaşma 250 milyon dolar değerinde Rus silah ve ekipmanının Mısır’a satışını içermektedir (Borisov 2018: 37). Mısır’ın 1967-73 döneminde satın aldığı 10,2 milyar dolarlık silah sistemlerinin büyük bir kısmı Sovyet silahlarıydı (Anthony, 1998, 82). 1956-1991 yılları arasında Sovyet Rusya, Suriye’ye toplam 26 milyar dolarlık silah sistemleri sağlamıştır (Lund, 2019: 12).

Kürtler'in ayrılıkçı iddiaları ile uğraşmak zorunda kalan ülkede, İŞİD'in 2014 yılında Musul'u işgal etmesiyle gerilim ve istikrarsızlık zirve noktasına ulaşmıştır (Kocatepe, 2017: 77-79). Dolayısıyla 2003 yılındaki ABD işgalini takip eden süreçte Irak zayıflamış, içe kapanmak zorunda kalmış ve bölgesel siyasetteki ağırlığını önemli ölçüde kaybetmiştir.

Bölge güvenlik mimarisindeki değişimi başlatan en önemli olay şüphesiz Arap Baharı süreci olmuştur. 2010 yılında başlayan sokak hareketleriyle Mısır ve Suriye ciddi bir istikrarsızlık sarmalına düşmüştür. Suriye'de Beşşar Esat rejiminin sokak gösterilerine askeri güçle müdahalesi ülkeyi on yılı aşkın bir süredir devam eden iç savaş ve istikrarsızlık ortamına çekmiştir. Bu süreçte ayakta kalabilmek ve isyanı bastırabilmek için Rusya ve İran'a dayanmak zorunda kalan Esat rejimi (Kocatepe, 2017: 78-80; Telli, 2020: 1281-82), uzayan iç savaş neticesinde zayıflamış, içe kapanarak bölgesel meselelere olan ilgisini kaybetmiştir. Arap Baharı sürecinde Suriye'nin Arap Birliği üyeliğinin askıya alınması da (Duman, 2011: 24) rejimin bölgede izole edilmesine yol açmıştır.

Arap Baharı sürecinde Mısır'ın da siyasi ve ekonomik istikrarı ciddi bir yara almıştır. Sokak hareketleri sonucu görevi bırakmak zorunda kalan Hüsnü Mübarek sonrası askeri konsey tarafından yönetilen ülkede yapılan ilk serbest seçimleri Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammet Mursi kazanmıştır. 2013 yılında Müslüman Kardeşler iktidarına karşı gerçekleştirilen askeri darbe sonrası ülke ciddi bir istikrarsızlık dönemine girmiştir (Kılıç, 2019: 105). Arap Baharı sürecinde Yemen ve Libya gibi ülkelerde ortaya çıkan iç savaş, Sudan'ın yaşadığı bölünme ve Etiyopya'nın Nil üzerine inşa ettiği Rönesans Barajı Mısır'ın dikkatini bu alanlara yöneltmesine yol açmıştır (Altunışık, 2022: 29). Bu süreçte ekonomik olarak da oldukça zor bir döneme giren Mısır, Körfez ülkelerinin sağladığı cömert yardımlar⁴ sayesinde siyasi ve ekonomik istikrarını korumaya çalışmıştır (Telli, 2020:1280-81). Yaşanan tüm bu gelişmeler Mısır'ın bölgesel siyasetteki merkezi rolünün zayıflamasıyla sonuçlanmıştır.

2003 yılında Irak'ın işgaliyle başlayıp 2010 yılında Arap Baharı ile devam eden süreç Irak, Suriye ve Mısır gibi bölgenin önemli aktörlerinin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır. 2000 sonrası dönemde ortaya çıkan bu bölgesel istikrarsızlıklar Arap devletlerini kendi iç işleriyle meşgul etmiş ve bu nedenle Arap siyasetçiler Filistin sorununa olan ilgilerini kaybetmişlerdir (Bijan ve Ejazi, 2022: 225). Bu dönemde Suriye, Libya ve Yemen'de yaşanan iç savaşlar sonrası ortaya çıkan zayıf ve çökmüş devlet sistemleri, bölge geninde İŞİD'in yükselişinin yol açtığı tehditler, İran'ın artan politik ve ideolojik nüfuzunun muhafazakâr rejimlerde yol açtığı tehdit sonrası genişleyen Sünni-Şii

⁴ 2011 yılındaki İMF anlaşmasının reddini takip eden sürede Katar Mısır'a önemli miktarda finansal yardımlar yapmaya başlamıştır. 2013 yılına kadar Katar'ın Mısır'a yaptığı yardım miktarı 8 milyar doları geçmişti. Askeri darbe sonrası yüzünü Katar, BAE ve Suudi Arabistan Mısır'a 12 milyar dolar yardım sözü verdiler. 2015 yılına gelindiğinde bu ülkelerin Mısır'a olan toplam yardımını 23 milyar doları aşmıştı (Sinder, 2023; 11-12). Körfez'in Mısır'a sağladığı finansal destek 2015 sonrası da artarak devam etmiştir. Sadece Rusya-Ukrayna savaşının yol açtığı ekonomik sorunlarla baş edebilmesi için Körfez ülkelerinin Mısır'a 2022 yılında yaptığı bağış 22 milyar doları bulunmuştur (CNN 2023).

mezhepsel gerilimi ve İnan ve Suudi Arabistan arasında derinleşen vekalet savaşları gibi konular Arap siyasetçiler nezdinde Filistin sorununun önüne geçmiştir.

Bölge güvenlik mimarisin etkileyen gelişmelerin ikincisi; Filistin meselesine kitlesel destek ve yüksek kamuoyu duyarlılığı uyandırma kabiliyetine sahip Müslüman Kardeşler'in temsil ettiği "Reformcu İslamcılık" düşüncesinin zayıflayarak "Statükocu İslamcılık düşüncesinin güçlenmesidir. Müslüman Kardeşler hareketinin liderlik ettiği Reformcu İslamcılık düşüncesi, yaklaşık bir asır boyunca hem Orta Doğu devletleri ve toplumlari hem de Batı kamuoyu nezdinde Filistin meselesini ve Filistinlilerin yaşadığı mağduriyeti güçlü bir biçimde gündemde tutmayı başarmıştı (Kılavuz vd. 2012: 47; Mercan, 2021: 146). Bölge genelinde Müslüman Kardeşlerin öncülük ettiği Reformcu İslamcılık düşüncesi, Arap Baharı sürecinde Mısır, Suriye ve Tunus gibi ülkelerde politik değişim taleplerine de liderlik etmiştir. Liderliğini Suudilerin yaptığı Statükocu İslamcılık düşüncesi ise her türlü değişim taleplerini fitne olarak tanımlayarak politik değişim taleplerine karşı koymuştur (Bozbaş, 2021: 36; Göksoy ve Ünlüsoy, 2006: 351). Arap Baharı süreci tüm bölgeyi sardığı süreçte Suudi rejimi ülkedeki ve tüm bölgedeki protestoları gayrimeşru olarak damgalamak için Vehhabi ulemayı harekete geçirmiştir. Ulema yayınladığı fetvalarda Suudi rejiminin İslami kimliğini tasdik etmiş ve değişim taleplerini fitne olarak tanımlamıştır. Ulema, bu değişim taleplerinin gayri meşru ilan etmek için sıklıkla protestolara Şii İran'ın ilham kaynağı olduğu propagandasına baş vurmuştur (Başkan, 2021: 174-78).

Arap Baharı sürecinde Suriye'de beklenen değişimin gerçekleşmemesi, Mısır'da 2013 yılında yaşanan askeri darbe sonucu ve Tunus'ta 2021 yılında yaşanan kriz sonrası Müslüman Kardeşlerle iltisaklı yapıların yönetimden dışlanması Reformcu İslamcı düşüncenin başarısızlığı olarak kabul edilmiştir. Uzun yıllar Filistin meselesine kitlesel destek ve yüksek kamuoyu duyarlılığı uyandıran, Orta Doğu ve İslam dünyasında değişim taleplerine en yüksek toplumsal zemini teşkil eden bu örgütleyici ideolojinin Arap Baharı sürecinde anlamlı bir başarı elde edememesi, kitlelerin gözünde Müslüman Kardeşler hareketini ve hareketin liderlik ettiği Reformcu İslamcı düşüncenin itibarını zayıflatmıştır. Nitekim Temmuz 2022 tarihinde Müslüman Kardeşler Teşkilatı Şura Konseyi Başkanlığını vekâleten yürüten İbrahim Münir, Müslüman Kardeşler hareketinin siyasetten çekildiğini açıklamıştır (Mercan, 2022). Teşkilatın siyasal iddialarından vaz geçmesine yol açan bu kararın içsel ve dışsal önemli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle 2013 yılındaki darbe sonrası Teşkilatın üst düzey yöneticilerinin tutuklanması ve Londra ve İstanbul olmak üzere iki kampa bölünmüş olması Teşkilat içerisinde liderlik krizine yol açmıştır (Bozkurt ve Rakipoğlu 2023: 446). Yaşadığı örgütsel siyasal bölünmelere ilaveten Teşkilatın kendisini yanında konumlandığı Katar ve Türkiye gibi ülkelerin Mısır rejimiyle yakınlaşma girişimleri de Teşkilatın siyasal hareket yeteneklerini kısıtlamıştır (Al-Anani 2021). Başta Suudi Arabistan olmak üzere bazı ülkelerin Teşkilatı 2014 yılından itibaren terör örgütü olarak tanımlaması ve ABD gibi küresel güçlerin Teşkilat üzerinde kurduğu baskı da Reformcu

İslamcı düşüncenin Statükocu İslamcı düşünce karşısında zayıflamasında önemli bir rol oynamıştır (Bozkurt, 2021: 153; Bozkurt ve Rakipoğlu 2023: 445; Lacroix, 2017: 5052).

Arap Baharı sürecinde Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflamasına karşın Suudi Arabistan'ın liderlik ettiği Statükocu İslamcılık düşüncesi başta Körfez bölgesi olmak üzere tüm bölge genlinde güçlenmeye başlamıştır. Suudilerin desteğini arkasına alan Selefi ideoloji⁵ yanlıları içinde bulunduğumuz dönemde bölge siyasetinin önemli bir unsuru haline gelmeyi başarmışlardır (Göksoy ve Ünlüsoy, 2006: 352; Sinani, 2022: 1-10; Mandaville, 2022: viii). Yönetimi eleştirmeyi şiddetle yasaklayan ve sürekli itaat ve sadakat telkin eden (Mercan, 2021: 154) Selefi ideoloji bölgesel çapta statükocu yapıyı güçlendiren bir işlev görmüştür. Bölge genlinde statükoya meydan okuyan değişim taleplerine şiddetle karşı çıkan Selefi ideoloji yanlıları yönetimler üzerinde baskı kurarak Arap sokağının değişim taleplerinin statükocu devletler tarafından şiddet kullanılarak bastırılmasına teolojik meşruiyet sağlamıştır.

Bölgesel çapta popüler İslami düşüncede meydana gelen bu önemli değişimin Filistin meselesindeki en önemli sonuçlarından birisi İsrail karşıtı bloğun toplumsal tabanının zayıflaması olmuştur. Filistin sorununa kitlesel destek sağlayan ve yüksek kamuoyu ilgisi uyandıran Müslüman Kardeşler hareketinin zayıflamasıyla, yukarıda sayılan gerekçelerle Arap siyasetçiler nezdinde, Filistin sorununa olan ilgisizlik Arap kamuoyu tarafından da paylaşılmaya başlanmıştır.

Bölge güvenlik mimarisini etkileyen gelişmelerin sonuncusu; Arap Baharı sürecini ciddi bir hasar almadan atlatan Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkelerinin bölgesel ve küresel siyasette yükselen profilidir. Tüm bölgenin sokak hareketleriyle sarsıldığı siyasal istikrarsızlık atmosferinde hidrokarbon ticaretinden elde ettikleri büyük paralar ve uluslararası destek sayesinde nispeten sakin kalan bu ülkeler (Barakat 2014: 85), Arap Baharı sürecini hasarsız atlattırmayı başarmışlardır. Hatta 2015-20 yılları istisna tutulacak olursa, son yirmi yıl boyunca yüksek seyreden petrol fiyatları sebebiyle önemli bir ekonomik güce de kavuşmuşlardır. Irak, Suriye ve Mısır gibi bölgenin önemli aktörlerinin zayıflamasına karşın gücünden bir şey kaybetmeyen Körfez ülkeleri Levant, Kızıldeniz ve Güney Arabistan bölgelerinde iddialı ve müdahaleci bir politikaya yönelmişlerdir (Acar, 2018: 156-60). 2011 yılında Bahreyn'e, 2015 yılında Yemen'e yönelik askeri müdahale, 2017 yılında Katar'a uygulanan abluka bu müdahaleci politikanın en önemli örnekleri olmuştur. BAE'nin Bab-el Mendeb boğazı yakınlarında jeopolitik avantajları olan bölgelere konuşlanması, Suudi Arabistan'ın Mısır'a ait olan Tiran ve Sanafir adalarını devralması her iki aktörün de Kızıldeniz'e yönelik iddialı politikasının en önemli örnekleri olmuştur.

2000'li yılların başlarından itibaren Orta Doğu bölgesinde yaşanan bölge güvenlik mimarisini etkileyen üç önemli gelişme yaşanmıştır. İlk olarak; bölgenin önemli aktörleri Irak, Suriye ve Mısır'ın

⁵ Her ne kadar Suudi Arabistan Veliht Prensi 2017 yılında ülkesinin "ılımlı İslam"a döndüğünü ilan etse de bu söylem daha çok ülkesinin Müslüman Kardeşler, El-Kaide ve İŞİD'e karşı koyma politikası olarak yorumlanmıştır. Nitekim Veliht Prens'in bu açıklamasından sonra da Suudi devlet aygıtı bölge genelinde statükocu Selefi düşüncüyü desteklemeye devam etmiştir (Mandaville, 2022: 28-29).

zayıflayarak bölgesel güç denkleminde çekilmiştir. İkinci olarak; bölgede Filistin meselesine kitlesel destek ve yüksek kamuoyu duyarlılığı sağlayan Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflamasına karşın Statükocu İslamcılık düşüncesi güçlenmiştir. Son olarak da; Arap Baharı sürecini hasar alamadan atlatan hatta yüksek seyreden petrol fiyatları ve uluslararası destek sayesinde süreç boyunca gücünü artıran Suudi Arabistan ve BAE gibi Körfez ülkeleri pro-aktif bir dış politikaya yönelmişlerdir. Yaşanan tüm bu gelişmeler neticesinde Orta Doğu'nun ağırlık merkezi ekonomik olarak bir "dev" olsa da askeri olarak "cüce" olan Körfez ülkelerine kaymıştır. Bu süreçte BAE ve Suudi Arabistan başta Filistin meselesi olmak üzere bölgesel meselelerde liderlik rolü oynamaya başlamıştır. Irak, Suriye ve Mısır'ın aksine askeri kabiliyet ve kapasite, demografik avantajlar, kültürel ve tarihsel tecrübe konusunda son derece yetersiz olan BAE-Suudi ekseninin başta Filistin sorunu olmak üzere bölgesel meselelere liderlik rolü oynamaları bölge siyasetini önemli bir dönüşüme uğratmıştır.

Orta Doğu Güvenlik Mimarisinin Değişiminin İsrail İç ve Dış Politikasına Etkileri

2000'li yılların başlarından itibaren bölgede askeri sahada İsrail'i dengeleyebilecek/sınırlayabilecek Suriye, Irak ve Mısır gibi aktörlerin zayıflaması ve Filistin meselesine yüksek kamuoyu duyarlılığı sağlayan örgütleyici ideoloji Reformcu İslamcılık düşüncesinin gerilemesi İsrail'in iç politikada Filistinlilere, dış politikada ise komşu Arap devletlerine karşı elini güçlendiren bir sonuç üretmiştir. Bu süreçte BAE ve Suudi Arabistan gibi aktörlerin bölgesel meselelerde artan nüfuzu da İsrail'in sayılan alanlarda elini güçlendiren başka bir faktör olmuştur.

Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflamasına karşın Statükocu İslamcılık düşüncesinin yükselişinin ve Suriye, Irak ve Mısır'ın zayıflamasına karşın BAE ve Suudi Arabistan'ın bölgesel liderlik iddialarının ön plana çıkmasının yol açtığı Orta Doğu güvenlik mimarisindeki değişim, İsrail açısından iki temel sonuç ortaya çıkarmıştır. İlk olarak İsrail yerine İran'a odaklanmaya yol açan tehdit algısının değişimi ve ikinci olarak askeri kabiliyet ve kapasite yerine ekonomik araçların ön plana çıktığı dış politikanın yol açtığı güç dengesinde yaşanan değişim. Her iki sonuç da İsrail'in son dönemdeki iç ve dış politikasını önemli ölçüde etkilemiştir.

İlk olarak Suriye, Irak ve Mısır'ın zayıflamasına karşın BAE ve Suudi Arabistan'ın güçlendiği bölgesel düzenin İsrail açısından ortaya çıkardığı en önemli sonuç bölgedeki istikrarsızlığın ve tehdidin kaynağına dair bakışın değişmesidir. Çünkü Suriye, Irak ve Mısır açısından ana ulusal düşman ve bölgesel istikrarsızlığın kaynağı İsrail iken (Cankara, 2021: 5659; Kemiksiz, 2018: 137-39) BAE ve Suudi Arabistan açısından ana ulusal düşman ve bölgesel istikrarsızlığın kaynağı İran'dır (Acar, 2022a: 180-93).

Suriye, Irak ve Mısır gibi aktörler ile İsrail arasındaki düşmanlığın iki gerekçesi bulunmaktadır; İsrail'le yapılan savaşlar ve bu savaşların sayılan ülkeler açısından ortaya çıkardığı yüksek maliyet ve Arap ve İslam dünyasına liderlik rolü için Filistin davasının araçsal olarak kullanımının sağlayacağı avantajlar. BAE ve Suudi Arabistan açısından ise bölge genelindeki Şiiler üzerinde kurduğu ideolojik ve politik nüfuz sayesinde devrim ihracı politikası takip eden İran en

büyük düşman ve bölgesel istikrarsızlıkların kaynağıdır (Acar, 2022b, 175-77). Dolayısıyla İsrail'den tehdit algılayan aktörlerin bölgesel meselelerdeki zayıflayan pozisyonuna karşın İran'dan tehdit algılayan aktörlerin bölgesel meselelerde yükselen profili İsrail'in elini güçlendiren bir sonuç üretmiştir. Hatta İran'ın bölgede genişleyen politik ve ideolojik nüfuzu İsrail ve BAE-Suudi Arabistan gibi aktörlerin İran'dan algıladığı tehdidin örtüşmesine yol açmıştır. Ortak tehdit algısı, İsrail ile BAE-Suudi Arabistan arasında son dönemde örtülü bir ittifakın ortaya çıkmasıyla da sonuçlanmıştır (Rakipoğlu ve Kurt, 2019: 120-25). 2019 yılında Polonya'nın başkenti Varşova'da Körfez ve İsrail dışişleri bakanlarının da katıldığı "Ortadoğu'da Barış ve Güvenlik Konferansı"nda Bahreyn Dışişleri Bakanı Halid bin Ahmed el Halife'nin;

Çocukluğumuzdan beri İsrail-Filistin ihtilafının en önemli sorun olduğunu, öyle ya da böyle bunun çözülmesi gerektiğini dillendiriyoruz ancak geldiğimiz noktada çok büyük bir meydan okumayla karşı karşıya olduğumuzu gördük. O da modern tarihimizin en tehlikeli meydan okuması olan İran İslam Cumhuriyeti'dir. Dolayısıyla hâlihazırda İran tehdidi ile mücadele Filistin davasından daha önemlidir (Anadolu Ajansı 2019).

Şeklindeki sözleri Körfez ülkeleri ile İsrail'in İran karşısında ortaklaşan tehdit algılarını ve Körfez ülkeleri nezdinde Filistin meselesinin ikincil önemde olduğunu göstermesi açısından oldukça önemlidir (Black, 2019). Hatta Mayıs 2018'de Ahmed El Halife, İsrail'in Suriye'deki saldırılarını yorumlarken; "İran'ın kuvvetlerini ve füzelerini bölgeyi istikrarsızlaştırmaya çalışmak için kullandığı sürece, İsrail de dâhil olmak üzere bölgedeki herhangi bir ülkenin tehlike kaynaklarını yok ederek kendini savunma hakkıdır" şeklindeki sözlerle savunması Körfez'in İsrail revizyonizmine verdiği güçlü bir destektir (Cafiero, 2019).

İkinci olarak Suriye, Irak ve Mısır gibi aktörlerin zayıflamasına karşın BAE ve Suudi Arabistan'ın bölgesel meselelerdeki etkinliğinin artırışı İsrail karşısındaki güç dengesini de değiştirmiştir. Şöyle ki Suriye, Irak ve Mısır gibi aktörler askeri kabiliyet ve kapasite, demografik ve jeopolitik avantajlar ve kültürel faktörler sebebiyle bölgede İsrail'i askeri sahada dengeleyebilme/sınırlayabilme kabiliyetine sahipken, BAE ve Suudi Arabistan askeri kabiliyet ve kapasite, demografik ve jeopolitik sınırlılıklar sebebiyle İsrail karşısında oldukça zayıftırlar. Dış politikadaki hedeflerini elde etmek için çoğunlukla hidrokarbon ihracatından elde ettikleri petrodolarlara (çek defterine) güvenen BAE ve Suudi Arabistan'ın İsrail'i askeri sahada dengeleyebilme/sınırlayabilme kabiliyet ve kapasitesi yoktur. Çözümü askeri güç ve kapasiteye dayanan hiçbir bölgesel meselede varlık gösterebilme kabiliyetine sahip olmayan BAE ve Suudi Arabistan'ın en güçlü silahı olan petrodolarların ise dış politikada her zaman başarıyı garanti etmediği bilinen bir gerçektir. Hatta bu ülkeler içeriden ve dışarıdan algıladıkları tehdidi dengelemek için ABD ve İsrail'in askeri kapasitesine güvenmek durumunda kalmaları (Acar, 2018: 163-65; Ottaway, 2002: 179-80, 187-88) İsrail karşısında bu ülkeleri zayıflatmaktadır.

Bölgedeki askeri güç dengesinde meydana gelen değişme ilaveten ideolojik sahada yaşana değişim de İsrail'in elini güçlendirmiştir. Filistin meselesinde kitlesel destek ve yüksek kamuoyu

duyarlılığı sağlayan Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflaması İsrail karşıtı blokta ciddi bir zayıflamaya yol açmıştır. Başta Mısır, Suriye olmak üzere tüm Orta Doğu bölgesine İsrail karşıtı bloğu örgütleyen Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflamasıyla Filistin meselesi kamuoyu desteğini yitirmiştir. İçeride Filistin meselesine yönelik kamuoyu desteğinin zayıflamasıyla bölge ülkelerinin İsrail karşısındaki politikaları da değişime uğramıştır. Çünkü uzun yıllar boyunca bölgedeki rejimlerin toplumsal meşruiyet tabanlarını genişletmelerinde İsrail karşıtı ve Filistin yanlısı bir politika takip etmeleri önemli bir rol oynamıştır. Filistin meselesinde sergilenen duyarlılık ve İsrail karşıtı politikalar bölgedeki otokratik rejimlerin içerideki meşruiyet tabanlarının genişlemesini sağlamıştır. İçinde bulunduğumuz dönemde Arap kamuoyunda Filistin meselesine olan ilgide yaşanan azalma bölgedeki rejimleri İsrail karşıtı politikalarını zayıflatmıştır. 2020 yılında İsrail ile BAE, Bahreyn arasında imzalanan İbrahim Anlaşmaları Arap kamuoyunda ve liderler düzeyinde Filistin meselesinin önemini azaldığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bölge genelinde güçlenen Statükocu İslamcılık düşüncesi açısından İsrail'in yerine İran'ı ve Şiiliği varoluşsal düşman olarak addetmesi bölgedeki siyasi elitlerin İsrail'le yaklaşmasını kolaylaştıran bir işlev görmüştür.

Son yirmi yılda Orta Doğu'da yaşanan gelişmeler önemli ölçüde İsrail'in düşmanı olan ve İsrail'i askeri alanda dengeleyebilme/sınırlayabilme kabiliyet ve kapasitesine sahip aktörlerin zayıflamasıyla sonuçlanmıştır. Buna karşın zayıf devlet yapıları sebebiyle rejimlerine yönelik tehditleri dengelemek için ABD ve İsrail'e dayanmak durumunda kalan ve dış politikada en güçlü silahları ekonomik araçlar olan Körfez ülkelerinin bölge siyasetindeki ağırlıkları hiç olmadığı kadar artmıştır. Tüm bu yaşananlara ilaveten Orta Doğu bölgesinde İsrail karşıtı bloğun oluşumuna kitlesel kamuoyu desteği sağlayarak bölgedeki rejimleri İsrail'i caydırma/sınırlama konusunda baskılayan Reformist İslamcılık düşüncesinin son dönemde zayıflamasına karşın Statükocu İslamcılık düşüncesinin güçlendiği bir siyasal atmosferin ortaya çıkması Arap kamuoyunda ve siyasi elitlerde Filistin meselesine olan desteğin azalmasıyla sonuçlanmıştır.

Bölge güvenlik mimarisinin yaşadığı bu dönüşüm, İsrail'in Filistin'e ve Suriye ve Lübnan gibi komşu Arap devletlere yönelik politikasının daha saldırgan hale gelmesine yol açmış ve sonuçta İsrail, Filistin meselesinde herhangi önemli bir taviz verme konusunda son derece isteksiz davranmaya başlamıştır (Bijan ve Ejazi, 2022: 225-28).

Sonuç

2000 sonrası dönemde Orta Doğu güvenlik mimarisi değişime uğramıştır. Irak, Mısır ve Suriye gibi bölgenin önemli aktörlerinin gücünde yaşanan belirgin zayıflama ve bu zayıflamayla da ilintili olarak Körfez ülkeleri bölgenin ağırlık merkezi haline gelmeye başlaması bu köklü değişimin en önemli sonuçları olmuştur. Bölgede İsrail'i dengeleyebilecek askeri kapasiteye sahip aktörlerin zayıflamasına karşın askeri sahada varlık gösteremeyen, kendi rejim güvenlikleri ve toprak bütünlükleri için İsrail'e muhtaç olan Dubai-Riyad ekseninin güçlenmesi İsrail'in elini güçlendiren sonuçlar doğurmuştur. Bölgesel düşmanlarının/rakiplerinin zayıflamasına karşın bu

süreçte gücünde ve caydırıcılığında bir zayıflama yaşamayan İsrail zinde bir güç olarak kalmayı başarmış, Dubai-Riyad ekseninin güvenlik ihtiyaçlarına çözüm üretme kapasitesi sebebiyle de bölgedeki ittifak ağlarını genişletmeyi başarmıştır.

Bölge siyasetinin en önemli aktörü olan örgütleyici bir ideoloji olarak Reformcu İslamcılık düşüncesinin zayıflaması Filistin meselesine Arap ve İslam dünyasında hem siyasi elitler nezdinde hem de toplumlar nezdindeki kitlesel desteğin azalmasına yol açmıştır. Buna karşın Suudilerin liderlik ettiği Statükocu İslamcılık düşüncesinin yükselmesi ve bu ülkelerin Filistin meselesinde liderliğe soyunmaları da İsrail'in elini güçlendirmiştir. Özellikle İran karşısında tehdit algılayan Körfez ülkelerinin İsrail'le genişleyen işbirliği ve 2021 yılında İsrail'le imzaladığı İbrahim Anlaşmaları İsrail'in bölgesel meselelerdeki ağırlığını artırmıştır.

Netice itibariyle bölge güvenlik mimarısının değişimi ve bölgedeki örgütleyici ideolojiler arasındaki güç kaymaları İsrail'in içeride Filistinlilere karşı dışarıda ise komşu Arap devletlerine karşı pozisyonunu güçlendirmiştir. Bölgede kendisine meydan okuma kabiliyetine sahip hiçbir aktörün kalmaması, Filistin meselesine olan kitlesel desteğin zayıflaması İsrail'in Filistinliler ve komşu Arap devletleri konusunda daha cüretkâr adımlar atmasına yol açmıştır. Yahudi Ulus Devlet Yasası, Filistinlilere karşı İsrail güvenlik kuvvetlerinin artırdığı sistematik şiddet, Yargı Reformu, genişleyen yerleşim ve ilhak politikası ve komşu Arap devletlere yönelik artan saldırganlıklar İsrail'in değişen siyasetinin en önemli göstergeleri olmuştur.

Kaynakça

- Acar, Necmettin. (2002b). Suudi Arabistan'ın İran'ı Dengeleme Politikasının Değişimi. *İran Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 173-202.
- Acar, Necmettin. (2018). Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'da Güvenlik ve Dış Politika: Suudi Arabistan Örneği. *Birey ve Toplum*, 8(16), 139-171.
- Acar, Necmettin. (2022a). İran-Suudi Arabistan Rekabeti Karşısında Çin Dış Politikası. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları*, 9.(1), 187-216.
- Acar, Necmettin (2021, 13 Mart). Suudi Arabistan-BAE rekabeti ekonomik sahaya taşınıyor. *Anadolu Ajansı*. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/suudi-arabistan-bae-rekabeti-ekonomik-sahaya-tasiniyor/2176133>.
- Al-Anani, Halil. (2021, 3 November). Egypt's Muslim Brotherhood: Old Problems and New Divisions. Erişim adresi: <https://arabcenterdc.org/resource/egypts-muslim-brotherhood-old-problems-and-new-divisions/>.
- Altunışık, Meliha. (2022). Mısır Dış Politikasının Toplumsal ve Bölgesel Temelleri. Meliha Altunışık (Ed) *Ortadoğu ve Dış Politika: Arap Ülkeleri ve İsrail içinde* (s. 9-32). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Anadolu Ajansı. (2023, 27 Haziran). İsrail, Batı Şeria’da 5 bin 700 yeni yasa dışı konutu onayladı. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/israil-bati-seria-da-5-bin-700-yeni-yasa-disi-konutu-onayladi/2932202>.
- Anadolu Ajansı. (2019, 15 Şubat). İran tehdidiyle mücadele Filistin davasından daha önemli. Erişim adresi: <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/iran-tehdidiyle-mucadele-filistin-davasindan-daha-onemli/1393440>.
- Anthony, Ian. (1998). Economic dimensions of Soviet and Russian arms exports. *Russia and the Arms Trade* (1998): 71-92.
- AP News. (2023 5 April). Israeli strikes on Syria intensify, raise tensions with Iran. Erişim adresi: <https://apnews.com/article/syria-israel-strikes-iran-shadow-8c34143296c23593d35aa1078c2c6067>.
- Balcı, Ali, and Şaban Kardaş. (2014). *Uluslararası ilişkilere giriş*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Barakat, Sarah. (2014). Jordan, Saudi Arabia and the Arab Spring: Why the Kingdoms Survived. (master's thesis) Universität Wien.
- Barnett, Michael. (1990). High politics is low politics: The domestic and systemic sources of Israeli security policy 1967–1977. *World Politics*, 42(4), 529-562.
- Bar-Siman-Tov, Y. (1998). The United States and Israel since 1948: A “special relationship”? *Diplomatic History*, 22(2), 231-262.
- Başkan, Birol. (2021). *The Politics of İslam*. Edinburgh University Press.
- BBC. (2023 29 Temmuz). İsrail-Lübnan sınır gerginliğindeki tırmanış korkutuyor. Erişim adresi: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c2jr1yy4d18o>.
- Berger, Miriam. (2022 29 December). 2022 was deadliest year for West Bank Palestinians in nearly two decades. *The Washington Post*. Erişim adresi: <https://inthesetimes.com/article/deadliest-palestinians-gaza-west-bank-israel-id#:~:text=The%20year%202022%20was%20the,Nations%20began%20systematically%20recording%20deaths>.
- Bijan, A. ve Ejazi, E. (2022). The Perspective of the Israeli-Palestinian Conflict Settlement in the Post-Arab Spring. Nesrin Kenar (Ed). *Contemporary Issues in The Balkans, Middle East, Asia & Africa* içinde (s. 217-233). London: IJOPEC Publication.
- Bijian , Aref. (2021). Russia-Israel Relationship: In the Perspective of the Syrian Civil War. *İsrailiyat*, (7), 90-104.
- Black, Ian. (2019, 19 March). Why Israel is quietly cosying up to Gulf monarchies. *The Guardian*. Erişim tarihi: <https://www.theguardian.com/news/2019/mar/19/why-israel-quietly-cosying-up-to-gulf-monarchies-saudi-arabia-uae>.

- Borisov, Timofey. (2018). Russian arms exports in the Middle East." Russia's return to the Middle East Building sandcastles. *European Union Institute for Security Studies*.
- Bozbaş, Gökhan. (2021). Discussions on tradition and civilization in Egypt. Lütfi Sunar (Ed). *The Routledge International Handbook of Contemporary Muslim Socio-Political Thought* içinde (ss. 32-44). London: Routledge.
- Bozkurt, Abdülğani. (2021). Müslüman Kardeşler, Siyasal Meşruiyet ve Seçimler: Ürdün Üzerine Bir İnceleme. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 8(2), 51-84.
- Bozkurt, Abdülğani, Mehmet Rakipoğlu. (2023). *Müslüman Kardeşler Teşkilatı*. İstanbul: Ketebe Yayınları
- Cafero, Giorgio. (2019). Bahrain unsurprisingly supports Israeli aggression. TRT World. Erişim adresi: <https://www.trtworld.com/opinion/bahrain-unsurprisingly-supports-israeli-aggression-29458>
- Cafero, Giorgio. (2023, 29 Ağust). Sudan'da Suudi Arabistan-BAE rekabeti řiddetleniyor. *Mepa News*. Erişim adresi: <https://www.mepanews.com/sudanda-suudi-arabistan-bae-rekabeti-siddetleniyor-14027yy.htm>.
- Carr, Edward H. (1946). *The Twenty Years' Crisis: With a New Introduction to Study International Relations*. Macmillan. London.
- Cankara, Pınar. Ö. (2021). İsrail'in Arap Baharı'na Yaklaşımı ve Suriye İç Savaşı'na Yönelik Pozisyonu. *OPUS International Journal of Society Researches*, 17(38), 5657-5685.
- Cleveland, W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (çev Mehmet Harmancı) İstanbul: Agora Kitaplığı.
- CNN. (2023 1 March). Gulf states have given billions in aid to Egypt. Now they want to see returns. Erişim adresi: <https://edition.cnn.com/2023/03/01/business/egypt-gulf-states-aid-mime-intl/index.html>.
- Cohen, R. (1994). Israel's Starry-Eyed Foreign Policy. *Middle East Quarterly*. Erişim adresi: <https://www.meforum.org/221/israels-starry-eyed-foreign-policy>.
- Çakmak, Diren. (2019). İsrail'in Ulus-Devlet Yasası. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 81-117.
- Çavuşoğlu, Esra. (2022). Körfez Ülkeleri ve Filistin: Güçlü Tarihsel Bağlar Temelinde Körfez Siyaseti. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 15-33.
- Çinkara, Gökhan. (2020). Yahudi Ulus Devlet Yasası ve İsrail'de Elitlerin Dönüşümü. *Fiscaoeconomia*, 4(1), 191-202.

- Çinkara, Gökhan (2023a). Türkiye’de Politik Elitlerin Dönüşümünde Milliyetçiliğin Jeopolitik Çerçevesi Hafıza Kimlik ve Mekân. *Akademik Hassasiyetler*, 10(21), 549-581.
- Çinkara, G., & Coşkun, B. (2023b). Mapping the Genesis of the Abraham Accords. *Insight Turkey*, 25(2), 63-77.
- Duman, Bilgay. (2011). Arap Baharı’nın Irak’a Yansıması ve Irak’ın Olaylara Yaklaşımı. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(36), 23-33.
- Ersoy, Eyüp. (2014). Realizm. Ramazan Gözen (Ed) *Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde* (s. 159-188). Ankara: İletişim Yayınları.
- Gause, F. G. (2011). "Saudi Arabia’s Regional Security Strategy". Mehran Kamrava (Ed). *International Politics of the Persian Gulf* içinde (s. 169-183). Syracuse University Press.
- Göksoy İ. H. ve Ünlüsoy, K. (2006). Sufilik ve Selefilik Arasında: Arap Baharı Sonrasında Selefi Eğilimlerin Yükselişi ve Etkisi. *Terrorism*, 29(3), 347-356.
- Gutfeld, A. (2018, 8 November). The 1981 AWACS Deal: AIPAC and Israel Challenge Reagan. *The Begin-Sadat Center for Strategic Studies*. Erişim adresi: <https://besacenter.org/reagan-saudi-awacs-aipac/>
- Hobbes, Thomas. (1998). *Leviathan*. London: Oxford World’s Classics.
- Jack, D. 2013. Realizm. Scott Burchill ve Andrew Linkater (Ed). *Uluslararası İlişkiler Teorileri içinde* (s. 53-84). İstanbul: Küre Yayınları.
- Kareem, Selen T. (2011). Mısır Devrimi’nin İsrail’e Etkileri. *Middle Eastern Analysis/Ortadoğu Analiz*, 3(27), 66-73.
- Kemiksiz, Neşe. (2018). Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları. *Journal of Awareness (JoA)*, 3(Special), 127-144.
- Kılavuz, Mehmet T., Güder, S. ve Mercan, H. (2012). *Orta Doğu’da İslamcı Siyaset: Değişim Sürecinde Müslüman Kardeşler ve Nahda*. Ankara: İlke yayınları.
- Kılıç, Fatih. 2019. Arap Baharı Sonrası Mısır. Cüneyit Özşahin ve Orhan Batır (Ed). *Arap Baharı sonrası Ortadoğu: Bölgesel dönüşüm ve Reaksiyonlar* içinde (s. 85-112). İstanbul: Hiperyayın
- Kingsley, P. ve Bergman, R. (2023, 5 April). What Happened When Israel Struck Lebanon After Militants Attacked With Rockets. *The New York Times*. Erişim adresi: <https://www.nytimes.com/live/2023/04/06/world/israel-lebanon-rockets-news>.
- Kocatepe, Damla. (2017). Suudi Arabistan-İran Rekabeti: Mezhep Görünümlü Çıkar Çatışması. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 1(2), 67-101.

- Koelbl, Susanne, Maximilian Popp. (2020, 15 May). The Danger of People Starving to Death Is Greater than the Danger from the Virus. *Der Spiegel*. Erişim adresi: <https://www.spiegel.de/international/world/jordan-s-king-abdullah-ii-the-danger-of-people-starving-to-death-is-greater-than-the-danger-from-the-virus-a-4b220928-7ff9-4219-a176-ec380ec16cf3>.
- Lacroix, Stéphane. (2017). Saudi Arabia's Muslim Brotherhood Predicament. *Pomapes Briefings* 31. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/profile/Youssef-Cherif-2/publication/340741312_Everyone_is_Taking_Sides_in_the_Qatar_Crisis_Here_is_Why_these_Four_North_African_States_Aren't/links/5ea01b284585150839f41ba7/Everyone-is-Taking-Sides-in-the-Qatar-Crisis-Here-is-Why-these-Four-North-African-States-Arent.pdf#page=52.
- Lund, Aron. (2019). From cold war to civil war: 75 years of Russian-Syrian relations. *The Swedish Institute of International Affairs* 39.
- Mandaville, Peter. (2022). Wahhabism and the World. Peter Mandaville (Ed). *Wahhabism and the World: Understanding Saudi Arabia's Global Influence on Islam* içinde (s. 3-34). London: Oxford University Press.
- Masarwa, Lubna. (2023, 21 June). Israeli settler rampage sets Palestinian towns on fire. *Middel East*. Erişim adresi: <https://www.middleeasteye.net/news/israel-palestinian-settlers-rampage-towns-fire>.
- Mercan, Muhammet H. (2021). The adventure of Islamism in Egypt: A political system-based analysis. Lütfi Sunar (Ed). *The Routledge International Handbook of Contemporary Muslim Socio-Political Thought* içinde (ss. 143-155). London: Routledge.
- Miller, Benjamin. (2001). The concept of security: Should it be Redefined? *The Journal of strategic studies*, 24(2), 13-42.
- Morganthau, Hans. (1962). *Politics among nations*. New York: Knoph .
- Omar, R., Slimia, A., Islam, R. ve Khamis, K. A. (2021). The US Israel Annexation Plan of The 12'st Century. *Journal of Legal, Ethical and Regulatory Issues*, 24(7), 1-12.
- Ottaway, David. (2021). *Mohammed Bin Salman: The Icarus of Saudi Arabia?* Lynne Rienner Publishers, Incorporated.
- Oxford Analytica. (2023). Israel's judicial overhaul will increase social strife. Emerald Expert Briefings. Erişim adresi: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/OXAN-DB277959/full/html>.

- Özlük, Erdem. (2017). Dengeleme mi Peşine Takılmak mı?: Dış Politika Stratejilerini Yeniden Düşünmek. *Gazi Akademik Bakış*, 10(20), 221-221.
- Rakipoğlu, Mehmet ve Menderes, Kurt. (2019). Suudi Arabistan-İsrail Örtülü İttifakını anlamlandırmak. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 6(2), 101-132.
- Rosenberg, David E. (2023). Why Israel's Establishment Is Revolting. *Foreign Policy*, 1 Marc 2023.
- Sinani, Besnik. (2022). Post-Salafism: Religious Revisionism in Contemporary Saudi Arabia. *Religions*, 13(4), 1-16.
- Sinder, Erin. A. (2023). Containing change: the politics of transitional aid in Egypt after the Arab uprisings.
- Tow, William T., and Brendan Taylor. (2010). What is Asian security architecture?. *Review of International Studies* 36 (1), 95-116.
- Telli Azime. (2020). "Başarısız Devlet Terminolojisi Üzerinden Arap Baharı'nı Okumak: Libya, Mısır ve Suriye. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 1271-1285.
- Yirmibeşoğlu, Şerife Gözde, and Fatma Cande Yaşar Dinçer (2018). Uluslararası Ticaret Bağlamında Klasik Realizm, Neo-Klasik Realizm ve Neo-Liberalizm. *KSOS* 3, 114-27.